

KONUNUN TAKDİMİ

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER

Sosyolojik yönden birer sosyal sistem oluşturan insan tüm toplumları bir kısım yapısal unsurlardan oluşmuşlardır. Tüm sosyal sistemin belirli bir sektörünün oluşturduğu ikinci derecedeki sistemlere de “alt sosyal sistem” ler adı verildiği bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı, sosyal sistemin bütünleşmiş bir tüm olarak işlemlerini sağlayan “fonksiyonel alt sistemleri” oluşturmaktadırlar¹.

Bilindiği üzere, geniş bir insan grubunun, muayyen bir yaşama biçimini yürüten bir sistem olarak varlığını koruyabilmesi, sürdürülebilmesi için, bazı fonksiyonel problemlerin çözümlenmiş bulunması zorunludur. Bu problemlerin çözümlenmesi ise belirli fonksiyonel alt sistemler marifetiyle mümkün olmaktadır. Söz konusu fonksiyonlar arasında en önemlilerinden birisi de toplum hayatında “gerilimlerin, ihtilâfların çözümlenmesi ve idaresi” dir.

Gerçek şudur ki, sosyal sistemin iştirakçileri, yani aynı bir ülkenin vatandaşları, sakinleri arasında meydana gelen ihtilâflar, çekişmeler kısa zaman süresi içerisinde çözümlenip ortadan kaldırılamaz, bu ihtilâflar varlıklarını sürdürerek birbirini takip ederlerse, sosyal sistemin olduğu gibi varlığını sürdürmesi mümkün bulunmaz. Nitekim bu sebeptendir ki, sosyal sistemleri yıkarak bunlar yerine kendi ideal, siyaset ve ideolojilerine uygun yeni düzenler kurmak isteyen anarşist ve teroristler, toplum, yani sistem içinde devamlı olarak ihtilâf çıkarmak, çıkmış olan ihtilâfları büyütme, yaygınlaştırmak ve bunların bitip tükenmemesi için ellerinden geleni yapmak azim ve çabasındadırlar; “sürekli devrim” sloganı altında yatan asıl hedef budur.

---

1) **Sulhi Dönmezer**, *Sosyoloji*, 7. bası, İstanbul 1978, s. 158.

İnsan toplumları açıklanan nedenle, başta ihtilâfların meydana çıkmamasını sağlamak üzere bir takım mekanizmalar geliştirmişlerdir. Ancak bunlara rağmen ihtilâflar gene de meydana çıkacağından, bunları kısa zaman süreleri içerisinde, süratle çözümlenmek üzere gayri resmî ve resmî sosyal kontrol araçları geliştirilmiş ve böylece sistemi devam ettirici birer fonksiyonel alt sistem halinde örgütlenmişlerdir. Bütün alt sistemler için olduğu gibi, bunların fonksiyonu da, sosyal sistemin, yani tüm toplumun, düzenine uygun biçimde devamı hususunda yardımda, katkıda bulunmaktır.

“*Ceza adalet sistemi*” işte sözünü ettiğimiz gerilimlerin giderilmesi, ihtilâfların çözümlenmesi fonksiyonunu yerine getiren resmî sosyal kontrol mekanizmasını oluşturmaktadır. Zabıta kuruluşlarından başlayan ve savcılık, hâkim, mahkeme, Yargıtay ve nihayet ceza infaz kuruluşlarından oluşan bu sistemin başarılı biçimde işlemesi, yukarıda değinildiği gibi, tüm sosyal sistemin varlığını sürdürebilmesi hususunda başta gelen şartlardan birisini oluşturmaktadır.

Söz konusu sistemin ne zaman ve ne gibi şartlarla, ne gibi sonuçları verdiği takdirde, başarılı olarak işlemiş sayılacağı kendisine hizmet sağladığı tüm sosyal sistemin, yani tüm toplumun niteliğine bağlıdır ve ona göre değişiklikler gösterir :

Siyasî sistemi, idare biçimi diktatörlüğe, istibdada, sadece Devletin kutsallığına dayanan rejimlerde bahis konusu sistem, insan hak ve özgürlükleri bakımından hiç bir mülâhazaya ve değere yer vermeksizin sosyal normlardan, kurallardan sapan kişilerin başına devletin yumruk ve kamçısını en etkin biçimde indirmeyi sağlayabiliyorsa başarılı sayılır. Buna karşılık temel insan hak ve hürriyetlerine saygılı demokratik rejimlere sadık sosyal sistemlerde ceza adalet mekanizması fonksiyonunu, yani sosyal normları ihlâl edenlere karşı kanunların öngördüğü müeyyideleri eşitlik kurallarına uygun olarak, tarafsızlığını koruyarak, hukuk bilimine vukuf ile ve adalet esaslarına uyularak, dürüst, etkin ve süratli bir yargılama yapmak suretiyle yürütebildiği ve söz konusu şartlar içinde etkin olduğu takdirde başarılı sayılır. Demokrasiyi uygulayan sosyal sistemlerde, üzerine suç iddiası yöneltmiş kişinin dürüst bir yargılamaya tâbi tutulması, en başta gelen insan hakkı sayılır.

“*Dürüst yargılanma*” hakkının muhtevası itibariyle neden ibaret bulunduğu, ne gibi şartları kapsadığı ise Birleşmiş Milletlerce

meydana getirilip 1976 yılında yürürlüğe girmiş bulunan “Milletler arası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi”nin 14. ncü maddesinde gösterilmiştir. Söz konusu muhtevaya ilişkin çok önemli haklardan birisi de bu maddenin 3 üncü bendinin C fıkrasında yer almıştır : Bu hak üzerine suç iddiası atılmış kişinin “*yersiz gereksiz bir gecikmeye mahal verilmeksizin yargılanma hakkı*”dır.

Gerçekten, hakkında suç işlediği iddiası devletin yetkili mercilerince öne sürülmüş bulunan kişi “derhal ve süratli biçimde yargılanır” ve verilen hüküm mutlaka infaz olunursa, hem insanın bu en aslî temel hakkı korunmuş ve hem de ceza adalet fonksiyonel sistemi başarılı şekilde işlemiş, tüm sistemin, yani toplumun varlığını korumak bakımından kendisine düşen hizmeti yerine getirmiş olur. Kaldı ki, ceza adalet sisteminin derhal ve süratle işleyerek kendisine düşeni yapması, diktatoryacı, müstebit sistemlerin varlıklarını sürdürebilmeleri bakımından da şarttır.

Bu sözlerimizle özet olarak şuna işaret etmek istiyoruz ki, gerekli derecede süratle işleyemeyen, davaları uzatan, bu sebeple ihtilâfların çabuk çözümlenmesinden beklenen yararların elde edilememesine sebebiyet veren ceza adalet sistemleri zaman içinde disfonksiyonel hale gelmektedirler; sistemin devamına imkân sağlamak şöyle dursun, tam aksine sistemi yıkıcı faktörler ortaya çıkarmaktadırlar.

Bir ceza adalet sisteminin az veya çok derecelerde olmak üzere bu duruma gelmiş bulunduğu müşahade olununca, sebepleri araştırmak ve bunların izalesi çarelerine başvurmak gerekir. Bu hususta iki metod, daha doğrusu iki tutum vardır :

Birincisi klâsik hukukçu kafa ve zihniyetiyle, daima kusurun hukuk kurallarında, kanunlarda bulunduğuna inanmak ve geniş ölçüde usul kurallarını değiştirme çabalarına gireşerek sistemin işleyişindeki disfonksiyonları böylece düzeltmeye gayret etmektir.

İkinci metod veya tutum ise, ceza adalet sisteminin tüm sosyal sistem içinde işleyen bir fonksiyonel mekanizma olduğu hususundaki sosyolojik gerçeği kabul ederek, hukuk sosyolojisi ve organizasyonel,, operasyonel kriminolojinin “*sistemik analiz*” metodunu uygulamak suretiyle, sistemi, oluştuğu yapısal unsurlara ayırıp, fonksiyonel analiz yoluyla değerlendirmeler yapmak ve unsurların

ne için kendilerinden beklenildiği gibi işlemediklerini tesbit etmek sonra da bunların izalesi çarelerini araştırmaktır². Bu ikinci metodun çok daha bilimsel ve amaca götürücü yararlar sağlayacağı âşikârdır.

Böyle bir sistemik analiz yoluna başvurulduğunda, bizce, ceza adalet sisteminin kabaca üç unsurdan oluştuğu görülebilir :

a) *Kurallar* : Ceza Kanunlarından başlayarak, usul kanunları ilgili mevzuat, yerleşmiş içtihatlar, örfler, âdetler, teamüller, uygulamada yerleşmiş sosyal değerler ve diğerleri gibi,

b) *Araç ve gereçler* : İhtilâfları çözümlenmekle yükümlü olanların başvurabilecekleri ve gerekli olan bütün vasıtalar; polis karakollarından, lâboratuvarlarından, Adli Tıp müesseselerine, ceza islâh müesseselerine, bunlarda kullanılan araçlara, adalet binalarına ve tümüyle bütçe imkânlarına ve diğerlerine kadar.

c) *İnsan Unsuru* : Sistem içinde belirli çarkları işleten kişilerin, görevlilerin vasıfları, nitelikleri, yetişkinlikleri, formasyonları, görev yapma hususundaki motivasyonları, çalışmalarındaki azim ve ikdam derecesi, seçilmeleri, tayinleri, terfileri, murakaba ve teftiş usulleri ve bu husustaki başarı derecesi, hareket, karar ve eylemleriyle adı geçenlerin toplumda ne gibi bir adalet imajının³ meydana gelmesine sebebiyet verdikleri v.s.⁴.

2) **Sulhi Dönmezer**, s.g.e., s. 179; **G. Houchon**, Le système pénal dans le système social Belge (III e. Journées Belges de Criminologie, 1975, s. 31 ve son.); **Georges Kellens**, Recherches récentes sur l'administration de la justice pénale (Revue de Droit pénal et de Criminologie, Mart 1979, No. 3, s. 203 ve son.).

3) Bu konuda yapılmış bir araştırma örneği olarak bakınız : **Dimitri Kalogeropoulos**, l'Image de la Justice au Sein de la Population Française (Laboratoire de Sociologie Criminelle de l'université de Droit, d'Economie e de sciences sociales de Paris).

4) **Manuel Lopez - Ray**, (Crime and the Penal System - En hommage à Jean Constant, Liège 1971, s. 255 ve son.), eserinde her ceza sisteminin örgütlenme ve işleyişini şu dört unsurun belirlediğini açıklıyor :

- a) Suç kavramı ve kapsamı,
- b) Toplumun sosyo ekonomik ve siyasî yapısı,
- c) Uygulanan suç politikası,
- d) Kriminoloji ile ilgili diğer bilimlerin oynadığı rol.

İşte sistemik analiz bu üç gruba ait dar boğazların bilimsel metodlarla tesbit ve izalesini mümkün kılacaktır.

Ülkemizde ceza adalet sisteminin ve daha genel olarak adalet sisteminin işleyişinden geniş ölçüde şikâyetler vardır. 1961 Anayasası ülkede tam bir yargı bağımsızlığı tesis etmiş ise de, sistemin yerine getirmesi gerekli fonksiyonun icrası bakımından zorunlu diğer şartlarda dengeli bir tutum göstermemiştir. 1961 yılından itibaren, ortaya çıkan gevşemeleri bertaraf etmek amacını güden bir kısım kuralların 1973 yılında getirilmesine çalışılmıştır. Türkiye’de ceza ve hukuk alanlarında ihtilâfların çözümlenmesi mekanizması çok ağır işlemekte ve vatandaşların derhal ve sür’atle yargılanma temel hakları bundan geniş ölçüde zarar görmektedir. Bu husus değişik dönemlerde bizzat Yargıtay başkanları ve Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanları tarafından yapılan açıklamalarda çok belirli olarak ortaya konulmuştur. Adalet sisteminin işleyişinde gecikmelerin sebebiyet verdiği şikâyetler toplumumuz folklorunda dahi sık sık değinilen ve özellikle saz şairlerinin dikkati çekici taşlamalarına sebebiyet veren bir konu olmuştur.

Şimdiye kadar, o da kısmen, sistemi oluşturan unsurlardan özellikle kurallar üzerinde durulmuş ve gecikmeleri bertaraf etmek için usul hükümlerinde zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan da arzu olunan sonuçların elde edildiği söylenemez.

Araç ve gereç bakımından ise fazla bir şey yapılamadığı ortadadır. Devlet bütçesinde Adalet Bakanlığına ayrılan tahsisatın oranına bakmak, bu hususta yeterli bir fikir sahibi olmaya imkân sağlamaktadır. Ülkenin en büyük şehri olan İstanbul’un Adliye Sarayına kadar gitmek ve kısaca mahkeme kalemlerine göz atıvermek durumun ne derecede acıklı bulunduğunu idrak hususunda yeterlidir.

Adalet sisteminin insan unsurunu zabıta, savcı, hâkim, yüksek hâkimler, müdafiler, yardımcı adlî personel ve ceza infaz personeli oluşturmaktadır.

Ülkemizde zabıta son yıllarda güncel bir konu haline geldi; bununla beraber konuya hâlâ yukarıda işaret ettiğimiz organizasyonel veya operasyonel sistemik analiz metoduyla, yani bir kelime ile bilimle yaklaşılmadı.

Yardımcı adlî personel bakımından son yılların en pozitif yaklaşımı, İstanbul, Ankara ve galiba İzmir'de birer Yüksek Adalet Okulunun kurulması olmuştur; bu okullar 1981 yılında ilk mezunlarını vereceklerdir. Adı geçenlerin uygulamada ne derecede yarar sağlayabilecekleri önümüzdeki yıllarda görülecektir. Biz münhasıran bu mezunlardan yeni kalemler teşkilini ve böylece mukayeseye imkân sağlanmasını, görülen noksanların bu suretle öğretimde gözönüne alınıp giderilmesi imkânının ortaya çıkarılmasını temenni ederiz. Gene bu okullardan çıkan mezunların ceza infaz müesseseleri bakımından da faydalı olacaklarını sanıyoruz.

Ancak avukat, savcı ve hâkimlere ilişkin çeşitli konular ile, sistemin işlemedeki aksaklıklar arasındaki münasebetlere şimdiye kadar hiç değinilmemiştir. Adaletle karşı olan saygı adeta bu konuları bir "tabu" haline getirmiş gibidir. Oysa avukat, hâkim, savcı unsurlarının seçim, yetiştirilme, çalışma ve teftişi gibi konular ile ceza adalet sisteminin gereği gibi işlemesi arasındaki ilişki en aslî tabiattadır. Konunun hukukî, sosyolojik bakımlardan ve her cephesi itibariyle sistemik bir analiz çerçevesinde ele alınması ve gerçeklerin tam olarak ortaya konulması zorunludur.

Bilimsel anket çalışmalarını da kapsamı gereken böyle bir araştırma konusunun bir yarım çalışma günü içinde tümüyle ele alınamıyacağı meydandadır. Bununla beraber bu kollokyum konuya ilişkin bazı sorunlara dikkatleri çekmeyi sağlarsa kendimizi mutlu sayacağız. Herşeyden önemlisi böyle bir açık form, Ankara hukuk mektebinin kuruluşu sırasında Büyük Atatürk'ün sarfettiği hikmet dolu sözleri ve böylece adalet hizmetinin toplum bakımından olan önemini bir kere daha hatırlamamıza imkân vereceğinden bu dahi yeterli bir yarar sayılmalıdır.

Sıra ile Prof. Dr. Erol Cihan, adaletin yerine getirilmesindeki gecikmelerin, insan faktörüne ilişkin sebeplerine değinerek konuyu maddî bakımdan ortaya koymaya çalışacak; Prof. Dr. Ayhan Önder aynı amaç çerçevesinde hâkim ve savcıya ilişkin seçim, yetiştirilme konularını Türkiye ve mukayeseli hukuk bakımından ele alacak; Doç. Dr. Erdener Yurtcan aynı konuya müdafî bakımından eğilecek ve Prof. Dr. Çetin Özek adalet hizmetinde idarî teftiş ve kontrol konusuna ait sorunları huzurunuzda sunacaktır. Raportörlerin sunularından sonra kollokyum, soru katkı ve tartışmalara açık olacaktır.